

სსიპ - ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი
ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოლოგიის დეპარტამენტი

ხათუნა დუმბაძე

ბათუმის საქალაქო თვითმმართველობა 1888-1914 წლებში

სპეციალობა: ისტორია

ისტორიის დოქტორის აკადემიური ხარისხის
მოსაპოვებლად წარმოდგენილი დისერტაცია

ა ნ ო ტ ა ც ი ა

ბათუმი 2022

სადისერტაციო ნაშრომი შესრულებულია ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოლოგიის დეპარტამენტში.

სამეცნიერო ხელმძღვანელი: ჯემალ კარალიძე - ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი.

შემფასებლები:

ოთარ გოგოლიშვილი - ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი

ნუგზარ ზოსიძე - ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოც. პროფესორი

სულხან კუპრაშვილი - ქუთაისის აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი

სადისერტაციო ნაშრომის დაცვა შედგება 2022 წლის 7. ივლისი .საათზე, ბსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის სადისერტაციო საბჭოს სხდომაზე.

მისამართი: ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, , ნინოშვილის ქუჩა, N 35, აუდიტორია N 37.

სადისერტაციო ნაშრომის გაცნობა შესაძლებელია ბსუ ბიბლიოთეკასა და ამავე უნივერსიტეტის ვებ-გვერდზე.

სადისერტაციო საბჭოს მდივანი:

მაია კიკვაძე

საკვლევი თემის აქტუალობა. სადისერტაციო თემის საგანია ბათუმის საქალაქო თვითმმართველობა 1888-1914 წლებში. XIX საუკუნის ბოლოსა და XX საუკუნის დასაწყისს განსაკუთრებული მნიშვნელობას აქვს, არა მხოლოდ აჭარისა და ბათუმის განვითარების, არამედ მთლიანად ქვეყნის ფორმირების პროცესში. ვინაიდან სამხრეთ-დასავლეთ საქართველო და უფრო მეტად ბათუმი, წარმოადგენდა სტრატეგიული მნიშვნელობის ადგილს, რომელზეც ინტერესს იჩენდა სხვადასხვა დიდი სახელმწიფოები სხვადასხვა დროს. გამომდინარე იქედან, რომ ამ პერიოდში ჩვენი ქვეყანა საკამოდ რთულ პოლიტიკურ თუ ეკონომიკურ პროცესებს გადიოდა, სწორედ ამიტომ ძალიან მნიშვნელოვანია ჩვენი თემის მეცნიერული შესწავლა, ვინაიდან ეს საქართველოს ისტორიის ამ მონაკვეთის შესწავლისათვის და შევსებისთვის იქნება მნიშვნელოვანი. ეს პერიოდი გარდა პოლიტიკურისა, ასევე მნიშვნელოვანია რეგიონის ეკონომიკური პროგრესის მხრივაც. რეგიონის ეკონომიკურ-პოლიტიკური ზრდა-განვითარება კი დიდი გავლენას ახდენდა არა მხოლოდ ადგილობრივ, არამედ ცენტრალურ მმართველობაზე. ბათუმის თვითმმართველობის შექმნა კი ერთ-ერთი იმ მნიშვნელოვან მოვლენათაგანი იყო, რაც გახდა წინაპირობა რეგიონის დაწინაურებისა.

კვლევის მიზანი და ამოცანები. მიუხედავად იმისა, რომ ზემოთაღნიშნული პერიოდი და თემა არის მნიშვნელოვანი, როგორც რეგიონის ასევე ქვეყნისათვის, თემა მონოგრაფიულად დამუშავებული არ არის, აქედან გამომდინარე მისი კვლევა უფრო მეტად გახდის თემას ღირებულს. ბათუმის თვითმმართველობის შესწავლის პროცესში ჩვენ შევხებით სხვა ქალაქებში არსებულ თვითმმართველობების მუშაობას, რაც ასევე მნიშვნელოვანია მისი მეცნიერული ღირებულებების თვალსაზრისით. გარდა იმისა, რომ ვეხებით საქალაქო თვითმმართველობას და მიმდინარე პროცესებს, აღსანიშნავია, ის პოლიტიკური ვითარება რაშიც მანამდე იმყოფებოდა რეგიონი და მთლიანად ქვეყანა. თემის მიზანია, წარმოაჩინოს საქალაქო თვითმმართველობის როლი, რეგიონისა და ქვეყნის

განვითარების პროცესში. თემის დამუშავებისას გამოყენებულია, როგორც სამეცნიერო პუბლიკაციებში შესული მასალები, ასევე სსიპ აჭარის მუზეუმის (ბათუმის ხარიტონ ახვლედიანის) ფონდებში დაცული ჩვენთვის საინტერესო ეპოქის გამოუქვეყნებელი უახლესი მონაპოვრები. ნაშრომში აქტიურად გვაქვს გამოყენებული, როგორც საქართველოს ცენტრალურ არქივში დაცული მალასელები, ასევე ბათუმისა და ქუთაისის საარქივო მასალა.

მეცნიერული სიახლე. ნაშრომი არის პირველ მონოგრაფიული კვლევა, სადაც არის განხილული „ბათუმის საქალაქო თვითმმართველობა 1888-1914 წლებში“, რაც უფრო მეტად ღირებულს ხდის ნაშრომს, განსაკუთრებულ ღირებულებად, ნაშრომისა კი უნდა ჩაითვალოს ის რომ, კვლევის ძირითად ნაწილს წარმოადგენს პირველადი წყარო, რაც გვამძლევს იმის, საშუალებას, რომ ვიყოთ ობიექტურები აღნიშნული თემის შესწავლისას. საინტერესოა არსებული საარქივო მასალების შესწავლის პარალელურად მოვლენების გაცნობა ჟურნალ-გაზეთების მეშვეობითაც, ვინაიდან ეს გვამძლევს უფრო მკაფიო და გამოხატულ სურათს არსებული მოვლენების შეფასებისას.

ზოგადად, ჩვენი მიზანია ბათუმის საქალაქო თვითმმართველობის კვლევაში სიახლის შეტანის, არსებული მოვლენების ჩვენეული ინტერპრეტაცია, სხვადასხვა წყაროების გაცნობა, არსებული ინფორმაციის დამუშავება და შესწავლა, დღემდე უცნობი საკითხების სამეცნიერო მიმოქცევაში შემოტანა და რიგი საკითხებისა ახლებურად წარმოჩენა.

ნაშრომის თეორიული და პრაქტიკული მნიშვნელობა. ნაშრომი გარდა იმისა, რომ საინტერესო იქნება რეგიონის შესწავლის მიზნით, ასევე მნიშვნელოვანია საქართველოს ისტორიის ამ პერიოდის შესწავლის მიზნით, ვინაიდან თემაში განხილულია რიგი საკითხებისა, რომელიც არა მხოლოდ რეგიონალური, არამედ უფრო მამტაბური, ქვეყნის პოლიტიკური მოვლენების პროცესების ამსახველია. ჩვენი ნაშრომის კიდევ ერთი პრაქტიკული მნიშვნელობა ის არის, რომ აღნიშნული ნაშრომი სახელმძღვანელო იქნება , საბაკალავრო, სამაგისტრო და სადოქტორო ნაშრომებისა და სხვა სახის კვლევებისათვის.

საკითხის შესწავლის ისტორია. სადისერტაციო ნაშრომზე მუშაობისას, ძირითადად ვისარგებლეთ საარქივო და სამუზეუმო მასალებით. განსაკუთრებით საინტერესოა საარქივო მასალა, ვინაიდან კარგად იკვეთება რუსეთის ხელისუფლების სურვილები და მოლოდინები ბათუმთან დაკავშირებით. ასევე გვაქვს განხილული ყველა იმ ავტორის მიერ დამუშავებული

ლიტერატურა, სადაც არის განხილული აღნიშნული პერიოდი, რაც უფრო მეტად დაგვეხმარა სრული სურათის დანახვაში. ბათუმისა და ქუთაისის საარქივო მასალებისა, სამუზეუმო და სამეცნიერო ნაშრომებისა, განსაკუთრებული ყურადღება დავუთმეთ იმ პერიოდში მოქმედ ჟურნალ-გაზეთების შესწავლას, თემაში აქტიურად ვიყენებთ შემდეგ გამომცემლობებს: „დროება“, „კვალი“, „ივერია“, „სხივი“. მიუხედავად დიდი წნეხისა და ცენზისა, კარგად არის ასახული მიმდინარე მოვლენები და გვამღევეს საშუალებას ანალიზის გაკეთებისა. გარდა ქართული გამომცემლობისა ასევე თემაში განხილული გვაქვს რუსული ლიტერატურა და ჟურნალ-გაზეთები. მიუხედავად იმისა, რომ თემაზე მუშაობის პროცესში უფრო მეტი ჟურნალ-გაზეთი ვიკვლიეთ, ვიდრე გვაქვს ლიტერატურაში წარმოდგენილი, ეს განაპირობა თემის სპეციფიკამ. თემაში განხილული გვაქვს, მხოლოდ ის ნაშრომები, რაც უშუალოდ არის კავშირში თემასთან.

მიუხედავად, იმისა, რომ წარმოდგენილი მასალები არის მხოლოდ მცირედი მოვლენათა სრული სურათის შესაქმნელად, თუმცა აქ წარმოდგენილი ინფორმაცია, რომელიც ძირითადად პირველად წყაროებზე დაყრდნობით არის მოცემული, ასახავს პრობლემის შესწავლის თანამედროვე მდგომარეობას.

ნაშრომის აპრობაცია. ნაშრომმა წარმატებით გაიარა აპრობაცია ბსუ ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოლოგიის დეპარტამენტში 2021 წლის 28 ივლისს. ნაშრომის ცალკეული ნაწილი სტატიების სახით გამოქვეყნდა სამეცნიერო ჟურნალებში.

ნაშრომის სტრუქტურა. ნაშრომი შედგება შესავლის, 3 თავის, 6 პარაგრაფისა და დასკვნისაგან, ნაშრომს თან ერთვის გამოყენებული წყაროებისა და ლიტერატურის სია.

შესავალში მიმოხილულია თემის აქტუალობა, კვლევის მიზნები და ამოცანები, თეორიული და მეთოდოლოგიური საკითხები, მეცნიერული სიახლე. ასევე წარმოდგენილია საკითხის თანამედროვე ჭრილში განხილვის მეთოდი, ხაზგასმულია ყველა ის წყარო და ლიტერატურა, რომელიც განსაკუთრებულ მნიშვნელობას სძენს თემის კვლევით ნაწილს.

თავი I. ბათუმი XIX საუკუნის 70-იანი წლების ბოლოსა და 80-იანი წლების დასაწყისში

XIX საუკუნემ ძალიან მწვავე და სახიფათო პოლიტიკური ვითარების წინაშე დააყენა ქართველი ერი. ვინაიდან სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ოსმალეთის ბატონობის ქვეშ იყო მოქცეული, რომლის პირობებშიც, ფაქტიურად ყოველდღიურად სულს ღაფავდა ყოველგვარი ეროვნული და ქართული. ვინაიდან, ოსმალეთის პოლიტიკას მთავარი საყრდენი ისლამური მოძღვრება იყო, რაც ძალიან მტკივნეულად აისახებოდა ქართველთა ცხოვრებაზე, რადგან აღნიშნულმა ვითარებამ ბიძგი მისცა ნელ-ნელა, ეტაპობრივად, ქართველთა ეროვნული თვითმყოფადობის გაქრობის პროცესს. სწორედ, ამ მიზეზთა ერთობლივობამ გამოიწვია, ქართველთა განსაკუთრებული ინტერესი რუსეთის იმპერიის მიმართ, თითქოს ერთადერთი ხსნა, ჩვენი ეროვნულობის, მიწა-წყლის, დასაბრუნებლად მხოლოდ რუსეთის იმპერია მოიაზრებოდა. რუსეთ-თურქეთის ომის დაწყებამდე პერიოდი, განსაკუთრებით საყურადღებოა, ვინაიდან საქართველოს სამხრეთ-დასავლეთ ნაწილი განსაკუთრებულმა მღელვარებამ მოიცვა. 1878 წელის კი ქართველთა ცხოვრებაში უმნიშვნელოვანესი მომენტი დადგა, მომენტი როცა საუკუნოვანი განშორების შემდეგ აჭარა დაუბრუნდა დანარჩენ საქართველოს. დედასამშობლოსთან დაბრუნებას აღტაცებით შეხვდა მაჰმადიან ქართველთა დიდი ნაწილი, რამაც კიდევ ერთხელ აჩვენა, რომ ოსმალთა საუკუნოვანი ბატონობის მიუხედავად აჭარაში არ გამქრალა ეროვნული მთლიანობის შეგნება, მოსახლეობის ასეთი განწყობა გამოხატა გულო კაიკაციშვილმა ქობულეთში შესულ გურიის სახალხო ლაშქრის მებრძოლებზე მიმართვისას, 1878 წლის 19 აგვისტოს: “ჩვენო ქართველებო, ჩვენო ძმებო, ნათესავებო და ბიძაშვილებო, თქვენი ჭირი მე, თქვენი, რომ ჩემმა თვალებმა დღეს თქვენ, ჩვენი ძველი ძმები...აქ, ქობულეთში დაგინახეთ. ვმადლობ ღმერთსა და პატივს ვცემ მის განგებას, რომ ჩვენი და თქვენი ნატვრა შეასრულა, ღმერთმა შეგვაერთა. ეხლა იმედი მაქვს, რომ ჩვენ ქვეყანაში ნამდვილი ძმები, ბიძაშვილები და ნათესავთაგან შემდგარი ქართველი ჯარი შემოვიდა, გავძლიერდებით ჩვენ, ავმალდებით სულით, გულით. თქვენც ჩვენი დაახლოებით გაიხარებთ და მერე ჩვენის ასეთი შეერთებით და ამ ერთიანის სიყვარულით აღსდგება და გაძლიერდება საქართველო, როგორც იყო იგი თამარის დროს. მაშ, გაუმარჯოს ჩვენს შეერთებას“. მიუხედავად, ასეთი დამოკიდებულებისა, ძალიან დიდი საშიშროება იყო, როგორც ოსმალეთის, ასევე რუსეთის მხრიდან, არ ყოფილიყო მუსლიმ

ქართველთა გამოყენება თავისი ინტერესებისამებრს. სწორედ ამ მიზნით იყო გამოწვეული ქართული ინტელიგენციის განსაკუთრებული ინტერესი მუსლიმი ქართველების მიმართ. 1878 წლის სექტემბრიდან აჭარაში დაიწყო რუსული მმართველობითი სისტემის დამკვიდრება. „5 სექტემბრიდან ბათუმის თავისი ცხოვრების ახალ ეტაპს იწყებს. გუმინ საბოლოოდ დასრულდა ბათუმის ოლქის რუსეთის მფლობელობაში გადასვლა. ცარიზმის გეგმით, ბათუმი მნიშვნელოვან სამხედრო-საზღვაო ბაზად უნდა გადაქცეულიყო. ამისათვის კი ბათუმს ყველა მონაცემის გააჩნდა. მაგრამ რუსეთის იმპერიის ინტერესები მხოლოდ ამ მიმართულებით არ იყო მიმართული, ვინაიდან განსაკუთრებულ ინტერესს იჩენდნენ ასევე მისი მდებარეობისა და მიწების მიმართ, სწორედ ამ მიზნით აიკრძალა მათი მხრიდან მიწების მარტივი წესით გაყიდვა. მიზეზად კი პროცესურული დარღვევები სახელდებოდა, რუსეთის მხრიდან პროცედურული გადაცდომების აღმოფხვრის მიმართულებით ღონისძიებები კი არ ჩატარდა, არამედ გამოსავალი მიწის საკუთრებაში არ გადაცემაში იპოვა, ამ ნაბიჯით, კარგად ჩანს მისი მისწრაფები. ხელისუფლების სურვილს, რაც შეიძლება მეტი მიწა-წყალი ჰქონოდათ აჭარაში. მიმდინარე პროცესებს განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობდა არსებული ქართული გაზეთები, რომლებიც აშუქებდნენ მიმდინარე პროცესებს. სან-სტეფანოს ხელშეკრულების მიხედვით, მოსაზღვრე ტერიტორიის მოსახლეობას, სამი წლის განმავლობაში, უფლება ეძლეოდა გადასახლებულიყო. წინასწარი დაზავებით, აღნიშნული პუნქტი ძალაში დატოვა ბერლინის კონგრესმაც. განსაკუთრებული მრეღვარება იყო მუსლიმ ქართველებში, რომლებიც დიდი შიშის მოლოდინით, უარყოფითის მოლოდინით იყვნენ ახალი მმართველობის მიმართ. რასაც უფრო მეტად ამძაფრებდა ძველი და ახალი მმართველების მხრიდან გაწეული პროპაგანდა, რომ აჭარაში მაცხოვრებელ მუსლიმ ქართველებს დაეტოვებინათ თავისი მიწა-წყალი და გადასახლებულიყვნენ ოსმალეთში. ოსმალეთისა და რუსეთის პოლიტიკის მიუხედავად, აჭარის მოსახლეობის უმრავლესობა მაინც სამშობლოში დარჩა, ხოლო, წასულთა მნიშვნელოვანი ნაწილი შემდეგ დაუბრუნდა მამა-პაპეულ კერას.

რაში მდგომარეობდა აჭარელთა მუჰაჯირობის მიზეზები?

სანამ ამ საკითხს შევხებოდეთ, აუცილებელია აღინიშნოს, რომ აჭარელთა გადასახლებაში სხვადასხვა ფაქტორმა იქონია გავლენა (ეკონომიკური, პოლიტიკური და

სხვა), მაგრამ გადამწყვეტი მნიშვნელობა იმან იქონია, რომ ორივე დიდი სახელმწიფო ძველი და ახალი დამპყრობელი იყო აჭარელთა მშობლიური ადგილებიდან აყრითა და ოსმალეთში გადასახლებით დაინტერესებული, ორივე მათგანი ხვალინდელ დღეზე შიშით შემყურე, მოსახლეობის პროვოცირებას ცდილობდა. ამ მიმართულებით, უფრო მაინც, ოსმალეთი აქტიურობდა. ადგილობრივი მოსახლეობის გასახლებით, რუსეთის იმპერიაც იყო დაინტერესებული, რომელსაც კავკასიის სრული ათვისება ჰქონდა ჩაფიქრებული, რაც ერთის მხრივ, მოსახლეობის ასიმილაციის, ხოლო, მეორეს მხრივ, მხარის სრული კოლონიზაციის ხარჯზე უნდა მომხდარიყო. ამდენად, აჭარის მოსახლეობის, გასახლების საკითხში ოსმალეთსა და რუსეთს ერთნაირი, დადებითი პოზიცია ჰქონდათ. მაჰმადიან ქართველთა ოსმალეთში გადასახლების ერთ-ერთი ძირითადი მიზეზი, ეკონომიკური სიდუხჭირეც იყო. მცირე მიწიანობასა და ოსმალთა ბატონობის შედეგად შექმნილ საერთო ეკონომიკურ გაჭირვებას დაემატა ბათუმის, როგორც მხარის ძირითადი სავაჭრო ცენტრის პორტო-ფრანკოს გამოცხადების ფაქტორი. მუჰაჯირობის ერთ-ერთი ძირითადი მიზეზად, რელიგიური ფაქტორიც უნდა ჩავთვალოთ, რომლის გამოყენებასაც ცდილობდნენ ოსმალეთი და მისი კომისრები აჭარაში. საბედნიეროდ, უნდა ითქვას, რომ იშვიათი არ იყვნენ ადგილობრივ მაჰმადიანი კულტის მსახურთა შორის ისეთები, რომლებიც უცხოეთში გადახვეწას მშობლიურ მიწაზე დარჩენას არჩევდნენ და ამასვე მოუწოდებდნენ თავიანთ მრევლსაც.

ბათუმის სახეცვლილებაზე, რომელიც მარტივად შესამჩნევი იყო, ეხმაურება, სერგეი მესხი, რომელიც 1878-1882 წლებში სამჯერ იმყოფებოდა ბათუმში, პარალელებს ავლებს ძველსა და ახალ ბათუმს შორის, აღნიშნავს და ხაზს უსვამ რადიკალურად განსხვავებულ სურათზე.

XIX საუკუნის 80-იანი წლების შუა ხანებში ბათუმის მოსახლეობის მნიშვნელოვან ნაწილს უკვე რუსები შეადგენდნენ. ბათუმის სავაჭრო-სამრეწველო განვითარების სწრაფი ტემპების პარალელურად იზრდებოდა ქალაქის მოსახლეობა, იცვლებოდა საზოგადოების სოციალური და ეთნიკური შემადგენლობა.

XIX საუკუნის 80-იანი წლებიდან ქალქ ბათუმის ეკონომიკური განვითარება ძალზე სწრაფი ტემპით წარიმართა. ამ მცირედი მონაკვეთითაც შეგვიადგლია იმის წარმოდგენა, თუ რამდენად სწრაფად მოხდა ბათუმის ტრანსფორმაცია, რაშიც უმთავრესად გავლენა იქონია მისმა გეოგრაფიულმა მდებარეობამ.

თავი II. ბათუმის სოციალურ-ეკონომიკური და საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ვითარება XIX საუკუნის 80-იან წლებში, თვითმმართველობის გამოცხადება

&1. სოციალურ-ეკონომიკური განვითარება 80-იან წლებში

აჭარის რუსეთთან შეერთების შემდეგ ბათუმში ვაჭრობის განვითარებისათვის უფრო ხელსაყრელი პირობები შეიქმნა. 1878 წლის 25 აგვისტოს 11 საათზე რუსთა და ქართველთა ჯარმა ბათუმის დაიკავა. ბერლინის კონფერენციის გადაწყვეტილებით ბათუმი რუსეთს გადაეცა, როგორც პორტო-ფრანკო. მაინც რას გულისხმობდა პორტო-ფრანკოს სტატუსი და როგორი იქნებოდა რუსეთთან შეერთების შემდეგ ბათუმის მომავალი. ერთის მხრივ, იქნებოდა დადებითი და მეორეს მხრივ უარყოფითი. დადებითი იმ მხრივ, რომ პორტო-ფრანკოს პერიოდში ბათუმში ძალიან გაიზარდა კონტრაბანდული პროდუქციის შემოდინება, რაამც გაზარდა დანაშაულის პროცენტული მაჩვენებელიც, სათავისოდ დაიწყეს დიდმა ქვეყნებმა ბათუმის სათავისოდ გამოყენება, მაგრამ არ შეიძლება არ აღვნიშნოთ ის დადებით შედეგი, რაც მივიღეთ, ქალაქის განვითარების მიმართულებით.

მკაცრი კონტროლის მიუხედავად, ბათუმიდან ევროპული საქონელი კონტრაბანდული წესით ვრცელდებოდა არა მარტო, დასავლეთ საქართველოში, არამედ თვით რუსეთშიც. რუსულ სამრეწველო საქონელს არ შეეძლო კონკურენცია გაეწია მაღალხარისხიანი და შედარებით იაფი ევროპული (განსაკუთრებით ინგლისური) საქონლისათვის. რუსეთის ხელისუფლება საკუთარი მრეწველ-კაპიტალისტების ინტერესებიდან გამომდინარე ცდილობდა პორტო-ფრანკოს რეჟიმის გაუქმებას ბათუმში, რასაც 1886 წლის 27 ივნისს მიაღწია კიდეც.

ოსმალთა ბატონობის დროინდელ აჭარაში გზების მოუწესრიგებლობას საგანგებოდ ეხებოდა კ.უმიკაშვილი „ივერიაში“ 1877 წელს გამოქვეყნებულ წერილში „ოსმალთა საქართველო“: „ეს ლაამზი კუთხე (იგულისხმება აჭარა) საქართველოსი საკმაოდ

გამდიდრდებოდა, ცოტაოდენი რიგიანი გზები რომ ჰქონოდა, მაგრამ გზები ისეთი საძაგელი აქვს, რომ მარტო ცხენით თუ ივლის, თორემ ურმის ხსენება არ არის. რუსეთის ხელისუფლება ცდილობდა აღმოეფხვრა ეს პრობლემა. გზების მოწესრიგება არა მარტო, ეკონომიკური მოთხოვნებით იყო ნაკარნახევი, არამედ ამას მოითხოვდა სამხედრო-სტრატეგიული საჭიროებაც. ბათუმის მაზრის შემოერთებისთანავე მთავრობამ დაიწყო გზების გაყვანა ბათუმიდან სამი მხრით: არტაანისაკენ, ახალციხისაკენ და ოზურგეთისაკენ. ბათუმის რუსეთთან შეერთების შემდეგ, მისი მნიშვნელოვანი სავაჭრო-ეკონომიკური ცენტრის განვითარებისათვის აუცილებელი იყო რკინიგზის გაყვანა და სრულფასოვანი ნავსადგურის მშენებლობა. ამ საკითხების, შედარებით სწრაფად გადაჭრას ხელი შეუწყო. შემდეგმა გარემოებამ: ამ დროისათვის რუსეთს მსოფლიო ბაზარზე დიდი რაოდენობით გაჰქონდა ბაქოს ნავთობი, რომლის გატანა ფოთის და ბალტიისპირეთის ნავსადგურებიდან ხდებოდა. ბალტიისპირეთიდან ნავთობის გატანას ბევრი დრო სჭირდებოდა და ძვირიც ჯდებოდა. ნავთობის ექსპორტიორები გამოსავალს ეძებდნენ. ბათუმის განთავისუფლებისთანავე ყურადღება მასზე გაჩერდა, როგორც შავი ზღვის ერთ-ერთ საუკეთესო ნავსადგურზე. მართლაც, 80-იანი წლებიდან ბათუმის ამიერკავკასიის რკინიგზასთან დაკავშირების შემდეგ, ფოთი დაეცა, ბათუმის სახით მას სერიოზული კონკურენტი გაუჩნდა. საერთოდ რას გულისხმობდა პორტო-ფრანკო? ან რატომ იყო აზრთა სხვადასხვაობა ამ საკითხთან დაკავშირებით?. „პორტო-ფრანკო“ იტალიური სიტყვაა და ეწოდება ისეთ ნავსადგურს, სადაც როგორც უცხოური, ისე ადგილობრივი საქონლის თავისუფალი, უბაჟო ვაჭრობა ხდება, ასეთი თავისუფალი გაცვლა ხდება ნავსადგურის გარკვეულ, განსაზღვრულ ნაწილში, რომელიც დანარჩენი ტერიტორიისაგან საბაჟო საზღვრითაა გამოყოფილი. ფასი აეწია უძრავ ქონებას, დაიწყო დუქნების, საცხოვრებელი სახლების, სასტუმროებისა და საწყობების მშენებლობა. სწორედ, ბათუმის სტრატეგიული მნიშვნელობით აიხსნება ინფრასტრუქტურისა და სარკინიგზო ხაზის მიმართ განსაკუთრებული ყურადღება, რომელსაც იჩენდა რუსეთის იმპერია. 1883 წლის 21 მარტს ექსპლუატაციაში შევიდა ბათუმი-სამტრედიის სარკინიგზო ხაზი. ამით ბათუმი ბაქოს დაუკავშირდა, რამაც მის შემდგომ განვითარებაზე გადამწყვეტი გავლენა იქონია.

დიდი დაინტერესება იყო ბათუმის მიმართ, სწორედ ამიტომ, ცდილობდნენ, რომ რაც შეიძლება სწრაფად აეშენებინათ სხვადასხვა დანიშნულების ობიექტები. 1884 წელს

გერმანელმა დორნერმა ააგო ევროპულ ყაიდაზე მოწყობილი აბანო. პორტო-ფრანკოს რეჟიმმა ასევე გაზარდა ბათუმის მოსახლეობის რაოდენობაც. ასევე, საინტერესოა ბათუმში არსებული ეთნიკური თუ რელიგიური სიჭრელეც, რომელიც ერთგვარად მოზაიკას მოგვაცოცხლებს. 1882 წელს ბათუმში იყო ორი მართლმადიდებლური, ერთი კათოლიკური ეკლესია, სამი მეჩეთი, თამბაქოს სამი ფაბრიკა, 8 სასტუმრო, 240 სავაჭრო დაწესებულება. 1885 წელს აშენდა ალექსანდრე ნეველის სახელობის ეკლესია, რომელიც რუსეთის იმპერიის გამარჯვების სიმბოლო იყო და ამასთან რუსებისა და სხვა აქ მცხოვრები ხალხის გაქართველებისთვის უნდა შეეწყო ხელი. მიუხედავად ეკონომიკური ზრდისა და ქალქის მრავალმხრივ განვითარებისა, მძიმე იყო თანმდევნი პროცესები, რაც ამ რეჟიმს ახლდა თან. საბაჟო საგუშაგოებისა და მკაცრი საკარანტინო წესების შემოღებამ მძიმე მდგომარეობაში ჩააგდო ცარიზმის რეჟიმის დამყარებით ისედაც შეწუხებული მოსახლეობა. ბათუმი ხომ მთელი რეგიონისათვის ერთადერთ სავაჭრო ცენტრს წარმოადგენდა. პორტო-ფრანკოს შემოღების შემდეგ კი ისინი ბათუმისაგან ფაქტიურად მოწყვეტილი აღმოჩნდა. გლეხი ვეღარ ახერხებდა ბაზარზე გაეტანა მის მიერ მოწეული პროდუქტი და ასევე შეიძინა მისთვის აუცილებელი სამრეწველო საქონელი. ძალიან მარტივი დასანახია, რეჟიმმა მოსახლეობის ღარიბი ნაწილის, უფრო მეტად გაღარიბება გამოიწვია, რაც აიხსნება, იმ მკაცრი კონტროლითა და შეზღუდვებით. ამ ვითარებაზე ყურადღებას ამახვილებდნენ და ხშირად ეხებოდნენ ქართული ინტელიგენციაც, სწორედ ამ მიზეზით იყო გამოწვეული, მათი სურვილი ზემოთ აღნიშნული რეჟიმის გაუქმებისა. ეს ვითარება რუსეთის იმპერიისთვისაც არ იყო მისაღები, ვინაიდან ვერ იყო კონკურენტუნარიანი.

სწორედ, ასეთმა არაკონკურენტულმა ეკონომიკურმა გარემომ დააფიქრა რუსული ხელისუფლება, ხვდებოდნენ რამდენად დიდი ზიანის მომტანი ხდებოდა დღითიდღე უცხოური პროდუქციის დიდი შემოდინება მათ კონტროლირებად ტერიტორიებზე, რაც პირდაპირ აისახებოდა მათ სამრეწველო, თუ ეკონომიკურ რეგრესზე. საბაჟო საგუშაგოების თანამშრომლები უხეშად ჩხრეკდნენ ყველა გამვლელს, მათ შორის ქალებსაც. ამის შესახებ არაერთგზის იუწყებოდა არა მარტო ქართული, არამედ თვით რუსული პრესაც.

XIX საუკუნის 80- იანი წლებიდან ბათუმი სწრაფად ვითარდებოდა. ამას უმთავრესად მოხერხებული ნავსადგური განაპირობებდა. განვითარების ტემპები უფრო თვალსაჩინო

გახდა 1883 წლიდან, რაც ექსპლოატაციაში შევიდა ბათუმი-სამტრედიის რკინიგზის მონაკვეთი. ამ ზრდის საილუსტრაციოდ ბათუმის პორტის ტვირთბრუნვაც მეტყველებს. თუ 1878 წელს ბათუმში სულ შემოვიდა 29.776 ფუთი საქონელი, 1883 წელს შემოვიდა 922.423 ფუთი, ხოლო 1886 წელს-2.732.746 ფუთი. თუ ადრე შემოტანა აჭარბებდა გატანას, ეხლა ვითარება საპირისპიროდ შეიცვლება. მაგ:1878 წელს შემოიტანეს 906.330 მანეთის საქონელი, ხოლო გაიტანეს 365.712 მანეთის, 1886 წელს სულ შემოიტანეს 2.732.746 ფუთი, ხოლო გაიტანეს-19.667.885 ფუთი .

ასეთი წარმატებებით ბათუმი სერიოზულ საფრთხეს უქმნიდა შავი ზღვის სხვა მეზობელ პორტებს. ვაჭრების გამოცოცხლება გახდა მთელი ქალქის განვითარების საფუძველი.

&2.თვითმმართველობის როლი ბათუმის საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ცხოვრებაში.

XIX საუკუნის მეორე ნახევარი საქართველოსთვის გარდატეხის პერიოდი და მნიშვნელოვანი პოლიტიკური მოვლენებით დატვითულია. ბათუმისთვისაც ვერ ჩაივლიდა ეს ყველაფერი უმნიშვნელოდ, პირველი, ის რომ საკამოდ რთული პერიოდი ედგათ მეზობელ სახელმწიფოებს და მეორე, საქართველოს ბევრ ქალაქს უკვე ჰქონდა თვითმმართველის სტატუსი. შეიძლება ითქვას, რომ ბათუმი ყველამხრივ მომზადებული შეხვდა პროცესებს, ვინაიდან წინადასა და საკაოდ ნოყიერი იყო.

საკმაოდ საინტერესო გზა გამოარა ბათუმმა მანამ სანამ თვითმმართველობის საკითხი დადგებოდა დღის წესრიგში, ჯერ იყო ბათუმის ოლქად გამოცხადების პროცესი, შემდგომ ქალაქის პორტო-ფრანკოდ გამოცხადება, რომელმაც ვერ იარსება დიდხანს. ამ მოვლენება გავლენა იქონია ბათუმის, როგორც ეკონომიკურად, ასევე სხვა მხრივ განვითარების პროცესზე დიდი გავლენა იქონია, საზოგადოებისთვის გარდამტეხი აღმოჩნდა, ვინაიდან სამხრეთ-დასავლეთ ნაწილში მცხოვრები ქართველები დიდად განსხვავდებოდნენ ცხოვრების სტილით დანარჩენი ქართველებისაგან, ოსმალეთის საუკუნოვანმა ბატონობამ თავისი დადი დაატყო საქართველოს ამ ნაწილს. ამიტომ არის განსაკუთრებულად საინტერესო პროცესი, თუ როგორ გარდაიქმნა იმ რეალობიდან, იქამდე, რომ დამდგარიყო

საკითხი ბათუმის, როგორც თვითმმართველი ქალაქი. ბათუმის თვისთმმართველობის წინა პირობად, თამამად შეიძლება ჩავთვალოთ, როგორც ბათუმის სავაჭრო ზონად გამოცხადება, ასევე ბათუმის დაბრუნება დედა სამშობლოსათვის, ყველა ზემოთ ხსენებული ფაქტი ჯაჭვისებურად კავშირში იყო მიმდინარე პროცესებთან.

1887 წელს ბათუმის საქალაქო მეურნეობის რევიზიის შედეგად საპოლიციო მმართველობის მხრიდან სერიოზული ფინანსური დარღვევები და გაფლანგვები გამოვლინდა. უკვე ხელისუფლების წარმომადგენლებიც დარწმუნდნენ ბათუმში არსებული მმართველობის უსარგებლობაში და თვითმმართველობის შემოღებაზე დაიწყეს ფიქრი. 1887 წელს ქუთაისის სამხედრო გუბერნატორმა გენერალ-მაიორმა გროსმანმა აღძრა შუამდგომლობა ბათუმში საქალაქო თვითმმართველობის შემოსაღებად.

1887 წლის ნოემბერში მთავარმართველმა დონდუკოვ-კორსაკოვმა ბათუმში საქალაქო თვითმმართველობის შემოსაღებად მოსამზადებელი სამუშაოების გასატარებლად შექმნა განსაკუთრებული კომისია შემდეგი შემადგენლობით: კ.სევერინი(კომისიის თავმჯდომარე), ახმედ-ბეგ აბაშიძე, ჰუსეინ ეფენდი ყარა ზადე, სთ.ზროდლოვსკი, ა.კოიანდერი, ხ.სიმეონიდი, ა.ციმერმანი, ი.შადინოვი, ს.შიპოვი.

1888 წლის 28 აპრილს გაიცა უმაღლესი განკარგულება 1870 წლის 16 ივნისის დებულების საფუძველზე ბათუმში საქალაქო თვითმმართველობის, საქალაქო თვითმმართველობის ძირითად ფუნქციებში შედიოდა კომუნალური საკითხების გადაჭრა, ასევე უნდა შეეწყოს საჭრობა-მრეწველობის განვითარებისათვის ხელი, უნდა ეზრუნა საგანმანათლებლო დაწესებულებების გახსნაზე, აქ იგულისხმება, სკოლების, ბიბლიოთეკები და ა.შ.

ასევე მის პრეროგატივაში შედიოდა არა მარტო საგანმანათლებლო და სამრეწველო საქმიანობის მოწესრიგება, არამედ საავადმყოფოების გახსნა და საქველმოქმედო დაწესებულებების არსებობა.

1888 წლის 25 აგვისტოს და 2 სექტემბერს ჩატარდა სათათბიროს ხმოსანთა პირველი არჩევნები.

რაც შეეხება ხმის მიცემას მკაცრი ცენზი იყო დაწესებული და გარკვეულ მოთხოვნებს უდან აკმაყოფილებდეს ადამიანი რომელსაც უფლება ექნებოდა ხმის მიცემის, კერძოდ კი:

1. რუსეთის ქვეშევრდომობაში მყოფი;

2. 25 წელი ზემოთ;

3. ქალაქში ფლობდა უძრავ ქონებას და იხდიდა შესაფერის გადასახადებს, ან ფლობდა სავაჭრო-სამეურნეო დაწესებულებას და იღებდა ფასიან სანებართვომმოწმობას;

4. მასზე არ ითვლებოდა გადასახადთა ნაღჩენები.

ოთხი წლის ვადით აიერჩიეს სამის თანრიგის 36 ხმოსანი. საქალაქო თვითმმართველობის განმკარგავ ორგანოს წარმოადგენდა სათათბირო. ხმოსანთა რაოდენობა კი დამოკიდებული იყო ქალაქის სიდიდესა, ხმოსანთა რაოდენობა 42 და 150 კაცამდე მერყეობდა. ქალაქების ზრდის პარალელურად იზრდებოდა თვითმმართველობათა ბიუჯეტებიც. უმაღლესი განკარგულების მიხედვით გარკვეულ დრომდე სამშენებლო ნაწილი დარჩებოდა საგუბერნიო მმართველობის განკარგულებაში, ქალაქის თავის მოვალეობას პირველი 4 წლის განმავლობაში შეასრულებდა არა სათათბიროსგან არჩეული, არამედ მთავრობისაგან დანიშნული პირი. აღნიშნული ბრძანების განხორციელება დაევა ახალ კომისიას, რომელსაც კავკასიის მთავარმართებლის კანცელარიის მოხელე კ.დ.გავრონსკი თავმჯდომარეობდა.

ბათუმის საქალაქო თვითმმართველობის საზეიმო გახსნა შედგა 1888 წლის 1 ოქტომბერს. ქალაქის ტავად დაინიშნა კ.დ. გავრონსკი. გამგეობაში შევიდნენ : დ.ი.ბიკოვი(ქალაქის თავის მოადგილე), ა.ი. კოიანდერი, ი.ს.შადინოვი. ქალაქის მდივანი გახდა ი.ს.მესხი.

ბათუმის საქალაქო თვითმმართველობას თან დაჰყვა ის ნაკლოვანებები, რომლებიც გააჩნდათ რუსეთის იმპერიის საქალაქო თვითმმართველობებს: არჩევნების შეზღუდულობა, ადმინისტრაციის მხრიდან სათათბიროს საქმეებსი ჩარევის შემთხვევევი და სხვა მრავალი.

მიუხედავად ამ ნაკლოვანებებისა, საქალაქო თვითმმართველობის შემოღება ბათუმში უდავოდ იყო დიდი მნიშვნელობის მოვლენა, რომელმაც სერიოზული გავლენა

მოახდინა ქალაქის (და არა მარტო ბათუმის) საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ცხოვრების განვითარებაზე.

თავი III. ბათუმის საქალაქო თვითმმართველობა 1888-1914 წლებში

&1. თვითმმართველობის არჩევნები და სათათბიროს შემადგენლობა

1888 წლის 28 აპრილს გაიცა უმაღლესი განკარგულება 1870 წლის 16 ივნისის დებულების საფუძველზე ბათუმში საქალაქო თვითმმართველობის შემოღების შესახებ.

ბათუმის საქალაქო თვითმმართველობის საზეიმო გახსნა შედგა 1888 წლის 1 ოქტომბერს. ქალაქის ტავად დაინიშნა კ.დ. გავრონსკი. გამგეობაში შევიდნენ : დ.ი.ბიკოვი(ქალაქის თავის მოადგილე), ა.ი. კოიანდერი, ი.ს.შადინოვი. ქალაქის მდივანი გახდა ი.ს.მესხი.

გავრონსკი, მისი თავმჯდომარედ დანიშვნის შემდგომ, იწყებს ბათუმის მოსახლეობის მდგომარეობის განსაზღვრას. მოსახლეობის შესწავლა მოხდა და დახარისხება მათი გადახდისუნარიანობით. სწორედ, ამ პრინციპის გათვალისწინებით ამომრჩეველთა სიაში აღმოჩნდა სულ ბათუმის 525 მოქალაქე. ეს კი ნათლად ასახავს ბათუმის მოსახლეობის მდგომარეობას, ნათლად ჩანს, რომ მოსახლეობის ძირითადი ნაწილი იყო ღარიბი. მოსახლეობის ასეთმა სურათმა, გამოიწვია გარკვეული უხერხულობაც, ვინაიდან ამომრჩეველთა ძირითად შემადგენლობა შიროტშილდის კასპია-შავი ზღვის ნავთობმრეწველობისა და ვაჭრობის საზოგადოება აკმაყოფილებდა ე.ი. მხოლოდ როტშილდი უნდა შესულიყო ამომრჩეველთა პირველ თანრიგში და მასვე უნდა აერჩია ხმოსანთა მესამედი, რაც არ შედიოდა რუსეთის იმპერიის ინტერესებში, სწორედ ამიტომ მოხდა ფორმირება დოკუმენტისა, რომლითაც იყო განსაზღვრული თვითმმართველი ქალაქის არჩევნების წარმართვა. ასეთ ვითარებაში ქუთაისის გუბერნიის ადმინისტრაციამ შესაძლებლად ჩათვალა ბათუმის ამომრჩეველები დაეყოთ ორ თანრიგად, თუმცა საქმეს ამანაც ვერ უშველა. ახალი დაყოფით პირველ თანრიგში მოხვდა ექვსი მესაკუთრე, რომლებიც ფლობდნენ ბათუმელთა მთელი ქონების ნახევარს და მათვე უნდა აერჩიათ ხმოსანთა ნახევარი (18 ხმოსანი), როცა დანარჩენ ცენზიან მოქალაქეებს (500 კაცს) შეეძლო

აერჩიათ ასევე 18 ხმოსანი. ამის გამო ქალაქის გამგეობამ მოითხოვა არჩევნების გაერთიანებული სიით ჩატარების უფლება.

ახალი დებულება 1892 წლის 11 ივნისს დამტკიცდა, ახალი დებულების შესაბამისად ბათუმში ხმის მიცემის უფლება ეძლეოდათ 1000 მანეთზე მეტი ქონების მფლობელ მოქალაქეებს.

1894 წ. 12 ოქტომბერს ბათუმის საქალქო თვითმმართველობის ხმოსანთა არჩევნები გაიმართა, სულ არჩეული იქნა 19 ქართველი, 8 რუსი, 5 ბერძენი, 3 სომეხი. თუ 1888 წლის არჩევნებში ბათუმის 14000 მცხოვრებიდან მონაწილეობდა 515 კაცი, 1894 წელს 25 000 მცხოვრებიდა მხოლოდ 318 კაცი. მაგალითად თუ 1888 წლისათვის ბათუმში მაცხოვრებელი 14 000 მცხოვრებლიდან ხმის მიცემის უფლება ქონდა 525 კაცს, დებულების თანახმად, 1894 წლის მონაცემებით, 25 000 მოქალაქიდან ხმის მიცემის უფლება მხოლოდ 318 კაცს მიეცა. აქედან შეიძლება მარტივად დავასკვნათ, რომ მოსახლეობა თითქმის 55% გაიზარდა, ხოლო ამომრჩეველთა რაოდენობა თითქმის არც შეცვლილა. ბათუმის თვითმმართველობის არსებობის ისტორიაში სულ გვხვდება: 113 ქართველი ხმოსანი, 45 რუსი, 38 სომეხი, 26 ბერძენი, 13 პოლონელი, 4 გერმანელი და 2 ებრაელი. რაც შეეხება მის სოციალ-პროფესიოლ შემადგენლობს, შემდეგნაირ სურათს ვღებულობთ: 15 ინჟინერი, 16 ექიმი, 10 იურისტი, 28 სამხედრო პირი, 7 ავთიაქარი, 54 სახლთმფლობელი, 76 ვაჭარ-მრეწველი, 11 ბანკირი, 3 პედაგოგი, 20 თავისუფალი პროფესიის მქონე ადამიანი.

ქალაქის სათათბიროს მესამე შემადგენლობის არჩევნები 1898 წელს გაიმართა. არჩევნებში მონაწილეობას იღებდა 332 ცენზიანი მოქალაქე. აქედან 147 იყო ქართველი, ხოლო 110 სომეხი. ხმოსნობაზე კი კენჭი იყარა 39 ქართველმა, 35 სომეხმა, 25 რუსმა და 7 ბერძენმა. ლუკა ასათიანის პირადი ინიციატივით დაიწყო ბათუმის საბჭოს შენობის აგება, რომელიც დღესაც ამშვენებს ქალაქს. მისივე მმართველობის პერიოდშია აშენებული ახლანდელი რესპუბლიკური საავადმყოფო, რომელიც აჭარის მოსახლეობას დღესაც ემსახურება. ლუკა ასათიანი დიდ ყურადღებას უთმობდა ბათუმში განათლების აღმავლობის საქმეს. მისი ინიციატივით ქალაქში უმოკლეს ვადაში ყველა ეროვნებისათვის მათ ენაზე დაწყებითი კლასები გაიხსნა. ბათუმის, როგორც ქალაქის განვითარებისათვის ამ პროცესს

უმნიშვნელოვანესი ფუნქცია ქოდნა, ვინაიდან ქალაქი ბიუჯეტს მართავდა ინტერესების მიხედვით.

ლუკა ასათიანის მოულოდნელმა გარდაცვალებამ 1901 წელის 9 ნოემბერს, გააჩინა ახალი საფიქრალი, ვინ უნდა ყოფილიყო ქალაქის ახალი თავი? აქ სხვადასხვა მოსაზრებამ იჩინა თავი, როგორც რუსეთის იმპერიაში, ასევე ქართულ წრეებში. ლოგიკური მოლოდინი იმისა, თუ ვინ იქნებოდა ქალაქის თავი, იყო გრიგოლ ვოლსკი, ვინაიდან მას ქონდა შესაბამისი გამოცდილებაც და ავტორიტეტიც, მაგრამ ვინაიდან ის არ იყო სასურველი კანდიდატი რუსეთის ხელისუფლებისათვის, მისი კანდიდატურა ვერ აირჩეოდა აღნიშნულ თანამდებობაზე.

ვინაიდან გრიგოლ ვოლსკი არ აღმოჩნდა მისაღები კანდიდატურა, ამიტომ დაიწყეს ფიქრი ვინ შეიძლება ყოფილიყო შერჩეული, ვინც იქნებოდა ქალაქისათვის განვითარების პროცესის ხელშემწყობი და მეორეს მხრივ, რუსეთის ხელისუფლების მხრიდანაც მისაღები თავისი პოლიტიკური თუ სხვა ინტერესების გათვალისწინებით. ილია ჭავჭავაძე აქტიურად იყო ჩართული კანდიდატურის წამოყენების საქმეში, რომელსაც დახმარება სთხოვა სათათბიროს „ქართულმა პარტიამ“. ილიას აზრით, აღნიშნულ თანამდებობაზე ივანე ანდრონიკაშვილი იქნებოდა შესაბამისი კანდიდატურა, ვინაიდან ის უკვე მოქმედი სახელმწიფო მოხელე იყო, რაც წინა პირობა იყო იმისა, რომ რუსეთის ხელისუფლების მხრიდან იქნებოდა დადებითი დამოკიდებულება მის მიმართ, მეორეს მხრივ, მისი ადამიანური ღირებულებები, ის აღწერს მას, როგორც ენერგიულ, მიზანმიმართულ და შრომისმოყვარე ადამიანად, რაც აუცილებელი იყო ქალაქის თავისათვის, მისი საქმიანობისათვის. გარკვეული ყოყმანის შემდგომ ივანე ანდრონიკაშვილი დათანხმდა შემოთავაზებას, მისი კანდიდატურის წამოყენების საკითხთან დაკავშირებით, მაგრამ აქ იჩინა თავი შემდეგმა გარემოებამ. გამომდინარე იქიდან, რომ აღნიშნულ თანამდებობაზე დანიშვნის უმთავრეს პირობას წარმოადგენდა ქონებრივი ცენზი, ივანე ანდრონიკაშვილი ვერ აკმაყოფილებდა ამ მოთხოვნებს. საჭირო გახდა სპონსორის მოძიება, მანამდე ქართველმა ხმოსნებმა სათათბიროს რამდენიმე სხდომა ჩაშალეს, ეს იყო დროის მოგების მიზნით. შემდგომ მოხდა სპონსორის მოძიება ივანე ანდრონიკაშვილისთვის, რამაც აღნიშნული პრობლემა გადაჭრა.

1902 წლის 4 იანვარს გაიმართა არჩევნები, ივანე ანდრონიკაშვილის ოპონენტი იყო ივანე ზაქარიაძე, მაგრამ ხმათა დიდი უპირატესობით ბათუმის ქალაქის თავის თანამდებობა ერგო ივანე ანდრონიკაშვილს, რომელმაც 14 წლის მანძილზე ემსახურა ქალაქის წინსვლასა და განვითარებას. ის იყო ძალიან ენერგიული, პროგრესულად მოაზროვნე ადამიანი, კარგად ხედავდა ბათუმში არსებულ მდგომარეობას. საჭიროება უფრო დიდი იყო ქალაქის განვითარების პროცესის ხელშეწყობისათვის, ვიდრე ამას არსებული ბიუჯეტი იძლეოდა, ამიტომ დაიწყო ახალი რესურსების მოძიება. კარგად ხედავდა, რომ ბათუმის ეკონომიკის მთავარ საყრდეს, ბათუმის ნავსადგური წარმოადგენდა, ამიტომ მისი ძალისხმევა იყო ამ მიმართულებით მიზანმიმართული, მისი ძალისხმევით, მიღწეულ იქნა ბათუმის ნავსადგურიდან გასული ტვირთიდან შემოსავლის ნაწილი ბათუმის თვითმმართველობის ბიუჯეტში შესულიყო. ეს იყო ძალიან დიდი საქმე, რამაც თვითმმართველობის ბიუჯეტში საკმაოდ დიდი თანხა შეიტანა, ეს კი იყო იმის წინა პირობა, რომ ქალაქის თვითმმართველობის ბიუჯეტიდან დაფინანსების არეალი გაიზარდა, რამაც ძალიან დიდი შედეგიც გამოიღო. მას ძალიან კარგად ესმოდა თუ რაოდენ მნიშვნელოვანი იყო ბათუმის განვითარებისათვის საქმეში სარკინიგზო ხაზი, სწორე ამიტომ, ის ძალიან აქტიურად იყო ჩართული ბათუმი-ყარსის სარკინიგზო პროექტის განხორციელებაში, სამწუხაროდ პირველმა მსოფლიო ომმა აღნიშნული პროექტის იდეის სისრულეში მოყვანას შეუშალა ხელი.

1908 წელს ქალაქის სკოლებისათვის გაიხსნა სამასწავლებლო მუზეუმი, რომელიც 1912 წ. გადაკეთდა ბათუმის საქალაქო მუზეუმად.

თვითმმართველობის როლი და ფუნქცია კარგად ჩანს 1911 წლის 28 მარტის ვაჭრობა-მრეწველობისა და შინაგან საქმეთა სამინისტროების დადგენილებაში, სადაც წერია: პირველი, რომ ბათუმის თვითმმართველობას დამატებითი მოსაკრებელი მიეღო ბათუმის ნავსადგურში შემოსული ტვირთიდან, ერთი ფუთიდან არაუმეტეს 0.5 კაპიკისა, მეორე მნიშვნელოვანი საკითხი იყო ის თუ როგორ უნდა მომხდარიყო არსებული შემოსავლის რაციონალურად გადანაწილება. შემოსული თანხის 80% უნდა მოხმარებოდა ბათუმის ნავსადგურის კეთილმოწყობას, ხოლო დანარჩენი 20% ბათუმის თვითმმართველობას უნდა განეკარგა ქალაქის საჭიროებიდან გამომდინარე. საქალაქო

თვითმმართველობის საქმიანობის შედეგიანობა კომუნალური მეურნეობის, სწავლა-განათლების, სამედიცინო მომსახურების, სანიტარიისა და სხვ. ივანე ანდრონიკაშვილის დედალი ქალაქის წინაშე ფასდაუდებელია, მიუხედავად მისი ფინანსური მდგომარეობისა, ის უარს ამბობდა მივლინების დანახარჯებზე, მისი შეუპოვრობა და პროფესიონალიზმი კარგად ჩანს მის მიერ გადადგმულ ნაბიჯებში, ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი და საყურადღებოა, მის მიერ რუსეთის იმპერატორის კარზე ვიზიტი.

2. თვითმმართველობის როლი ბათუმის საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ცხოვრებაში

XX საუკუნის დამდეგისათვის ქალქი ბათუმი სოციალ-დემოკრატიული მოძრაობის დიდ ცენტრად იქცა. 1902 წლის 31 იანვარს, როდესაც მუშები გაიფიცნენ, რომლებიც აპროტესტებდნენ ერთ-ერთი მუშის ხაჩი კაზაროვის დათხოვას სამსახურიდან. საპროტესტო პროცესში 112 მუშა დააკავა პოლიციამ, მიუხედავად მასობრივი დაკავებისა მუშები მაინც არ აპირებდნენ უკან დახევას და მათი პროტესტის შეწყვეტას.

ამავე წლის, 17 თებერვალს პატიმრები გაანთავისუფლეს, მხოლოდ ორი მათგანი რჩებოდა პატიმრობაში, გარდა პატიმრების განთავისუფლებისა ქარხნის მმართველი იძულებული გახდა შეესრულებინა მუშების სხვა მოთხოვნებიც. ამ მოვლენებს ემსხვერპლა 15 ადამიანის სიცოცხლე, დაიჭრა 54 ადამიანი, ხოლო ისინი ვინც მსუბუქად იყვნენ დაჭრილები შეძლეს მიმალვა.

გარდაცვლილები 12 მარტს დაკრძალეს, პროცესიას კი 5000 მეტი ადამიანი მიაცილებდა. ამ მოვლენებმა 9 მარტი ბათუმელი მუშების სოციალური ბრძოლის სიმბოლოდ აქცია. 1903 წლის მოხსენებაში მიხეილ ნიკოლოზის ძე დრიაგინი წერს: „მიხაილოვსკის ციხის გარნიზონის, პოლიციისა და ჟანდარმერიის შეთანხმებული და დროული მოქმედების წყალობით შესაძლებელი გახდა საანგარიშო წლის ზაფხულში დაწყებული უწესრიგობის დათრგუნვა და ბოროტგამზრახველ პირთა ისე პარალიზება, რომ ქუჩის უწესრიგობები კარგა ხანია არ მომხდარა. მუშათა მოძრაობის პარალელურად გაძიერდა ბანდიტიზმი, ისინი იყვნენ ამოფარებული მუშათა სახელს. ამ პერიოდშივე შემოვიდა ქალქში კაზაკთა პოლკი. ისინი სისასტიკით იყვნენ განთქმულნი, მაგრამ მათ

სისასტიკეში, არც ადგილობრივი პოლიცია ჩამოუვარდებოდა. კაზაკობა ძალიან მძიმე აღმოჩნდა ქალაქისთვის, რაც უფრო ამძიმებდა არსებულ ისედაც მძიმე ყოფას მოსახლეობაში. არაერთ წყაროში იკვეთება, „ქართველი მუსლიმების“ აქტიური ბრძოლა რუსული პოლიტიკის წინააღმდეგ. აი მაგალითად: „იმის უფლებას იძლევა, ვთქვათ, რომ სოციალ-ფედერალისტები აქტიურად იბრძოდნენ რუსეთის პირველ რევოლუციაში.

რუსეთი ხშირად ცდილობდა რელიგიური ფაქტორის სათავესოდ გამოყენებას. ხშირად პროვოკაციებისა და სხვადასხვა მეთოდების საშუალებით, ეს იყო მისი ნაცადი ხერხი, რაც კარგად ესმოდა ქართველთა დიდ ნაწილს, მაგრამ გამოჩნდნენ ისეთები, ვინც წამოეგნენ, მაგრამ არა იმდენი, რომ შეექმნათ რუსეთის ხელისუფლებისათვის სასარგებლო პოლიტიკური ამინდი.

მაჰმადიან ქართველებს, მემედ აბაშიძის ხელმძღვანელობით აქტიური ურთიერთობა ქონდა ანტირუსული განწყობის ინტელიგენციასთან.

1906-07 წწ ბათუმში განსაკუთრებით საყურადღებოა ის ფაქტი, რომ ციხეებში პატიმრების ძირითადი ნაწილი პოლიტიკური ნიშნით იყო დაკავებული. 1907 წლიდან აქტიურ ფაზაში შედის მკვლელობები პოლიტიკური ნიშნის გამო. 1907 წლის შემდგომ გაგრძელდა დაპატიმრებების სერიები, 1908-1909 წწ ოლქიდან 800-ზე მეტი კაცი იქნა გადასახლებული. არსებული მდგომარეობის გათვალისწინებით დღითიდღე უფრო რთულდებოდა და გაუსაძლისი ხდებოდა ნორმალური ცხოვრების გაგრძელება. სწორედ ამიტომ, ის პოლიტიკური პარტიები, რომლებიც დიდი ცენზის ქვეშ მოექცნენ, თავის საქმიანობას ჩუმად აგრძელებდნენ, პოლიტიკური პარტიები იატაკქვეშეთში გადავიდა, მაგრამ ეს არ უშლიდა მათი საქმიანობის გაგრძელებას.

1910 წლიდან ვითარება განსაკუთრებით იძაბება, აღარ ექვემდებარება კონტროლს, ყველაფერთან ერთად, განხორციელდა ტერაქტიც, შედეგად დაშავდნენ ადამიანები, მათ ჰქონდათ სხეულის სხვადასხვა მძიმე და ნაკლებად მძიმე დაზიანებები, ასევე ამ ტერაქტისას შეეწირა ერთი პოლიციელის სიცოცხლეც. მიუხედავად ცენზისა, მაინც იბეჭდებოდა პრესაში, ხელისუფლების მამხილებელი სტატიები. ამის გამო, ხელისუფლება არბევდა და ჩხრეკდა ყველა იმ ჟურნალ-გაზეთის რედაქციას, რომელიც მათი ნების საწინააღმდეგოდ

მუშაობდა. ამ მიზეზით ხშირად აპატიმრებდნენ რედაქტორებსაც, ან კიდევ აძევებდნენ ოლქის საზღვრებიდან, რომ როგორმე ხელი შეეშალათ მათი საქმიანობისათვის.

&3. თვითმმართველობის როლის ბათუმის ეკონომიკური განვითარების პროცესში

ბათუმის ეკონომიკური ზრდა მეტწილად დამოკიდებული იყო მისი, როგორც ექსპორტიორის სტატუსთან, რის გამოც დაიწყო ბათუმის ინფრასტრუქტურის მოწესრიგებაც, ქალაქის მოწესრიგებას ხელი იმ ფაქტმაც შეუწყო, რომ ნავთობის ჩამოსასხმელი სადგურების ძირითადი ნაწილი ქალაქის ტერიტორიაზე იყო გაშენებული.

სოფლის მეურნეობის დარგების განვითარება პირდაპირ ბათუმის ეკონომიკის განვითარებაზე აისახებოდა. ნავთობპროდუქტებისა და სხვა წიაღისეულთან ერთად საყურადღებო და მნიშვნელოვანი იყო ბათუმის საქალაქო ცხოვრების განვითარებისათვის, სასოფლო მეურნეობის განვითარება. სწორედ მრავალმხრივ პროგრესირებამ შეუწყო ხელი ბათუმის სწრაფი ტემპით განვითარებას.

სოფლის მეურნეობის დარგებზე, როცა ვსაუბრობთ მნიშვნელოვანია მარცვლეულის კულტურები, მევენახეობა, მეთამბაქოეობა, მეხილეობა, მეჩაიეობა და მეციტრუსეობა. რუსეთის მხრიდან დაინტერესება იყო ბათუმი უფრო შემოსავლიან და სტრატეგიულ რეგიონად გადაქცეულიყო, ამიტომ ძალას არ იშურებდა ჩაის კულტურის განვითარების პროცესისათვის შეეწყო ხელი. დღითიდღე უფრო მეტ ინტერესს იჩენდა ხელისუფლება ჩაის კულტურის განვითარების საკითხთან მიმართებაში, სწორედ ამ მიზანს ემსახურებოდა უცხოური ჯიშების შემოტანა.

XX დასაწყისისათვის ეს ვითარება რადიკალურად შეიცვალა, ვინაიდან გარემო ფაქტორებმა დიდი გავლენა იქონია ყველაფერ ამაზე, ჯერ იყო ბათუმის ნავსადგურის მეორე ხარისხოვნად გადასვლის საკითხი, რამაც ვაჭრობაზე იქონია უდიდესი გავლენა, ერთგვარი ჯაჭვის დაშლა მოხდა, ბოლოს კი 1914 წლის მოვლენებმა იქონია უმთავრესი როლი, როცა მთელი მსოფლიო ჩაერთო ომში.

& 4. კულტურისა და განათლების განვითარება ბათუმში და თვითმმართველობა

XIX-XX სს კულტურული თვალსაზრისით, ერთ-ერთ გამორჩეული პერიოდი ჩვენი ქვეყნის ისტორიაში, როგორც მიმდინარე პროცესების თავისებურებებით, ასევე მისი შედეგებით. ეს არის პერიოდი, როცა აქტიურ ფაზაში შედის მუშაობა, სახალხო სკოლების გახსნის საკითხთან დაკავშირებით.

1880-1885 წწ საქართველოს მასშტაბით სულ 230 სკოლა ფუნქციონირებდა, მაშინ როცა 70-იან წლების აჭარაში მხოლოდ ორი ტიპის სკოლა იყო, რომელიც არც ისე თუ მაღალი დონით გამოირჩეოდა. აქედა, ერთი იყო ბერძნული, ხოლო მეორე, თურქული სკოლა. მშობლიური ენის წინ წამოწევის საკითხს, სრულებით იზიარებდა საზოგადო მოღვაწე და აქტიურად ჩართული მიმდინარე პროცესებში, მემედ აბაშიძე. ბათუმში პირველი ქართული სკოლა 1881 წლის 23 მარტს გაიხსნა, ეს იყო პატარა შენობა, სკოლა განლაგებული იყო 3 ოთახში, სადაც სულ 28 მოსწავლე ირიცხებოდა. მიმდინარე პროცესებში აქტიურად იყო ჩართული ქართველი საზოგადო მოღვაწე ილია ჭავჭავაძე. ილია ჭავჭავაძე და მემედ აბაშიძე ძალიან აქტიურად იყვნენ ჩართულები ეროვნული და საგანმანათლებლო პროცესების განვითარების საქმეში. გარდა იმისა, რომ სკოლები იხსნებოდა ბათუმში, ასევე 1908 წელს უკვე სკოლა გაიხსნა მაღალმთიან აჭარაში (ხულოში), სადაც წერა-კითხვასთან ერთად, ჭრა-კერვას სწავლობდნენ გოგონები. ასევე აღსანიშნავია ექვთიმე თაყაიშვილის როლი, ბათუმის კულტურული ცხოვრების განვითარების საქმეში, რომლის თაოსნობითაც 1907 წელს ჩამოყალიბდა „საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოება“, რომელსაც ბათუმში 1908 წლიდან ილია ფერაძე ჩაუდგა სათავეში.

1909 წ ბათუმის საშემოსავლო ბიუჯეტი დამტკიცდა 639 149 რუბლის ოდენობით, ხოლო გასავალში გათვალისწინებული იყო: საზოგადოებრივი მმართველობის შენახვაზე- 51931, ჯარზე-13380, პოლიციაზე-24445, სახანძრო რაზმზე-13729, ქალაქის კეთილმოწყობაზე- 104257, სახალხო განათლებაზე-76885,სამედიცინო მომსახურებაზე-58322, უძრავი ქონების მოვლა-პატრონობაზე-20805,ვალების დაფარვაზე-207410 რუბლი.ბიუჯეტის გადანაწილებით აშკარა ის პრიორიტეტები, რომელიც ქალაქს ქონდა. ძირითადი მისი აქცენტი იყო ქალაქის კეთილმოწყობაზე მიმართული.

1912 წლის ბათუმის ბიუჯეტი შეადგენდა 639 180 რუბლს, ხოლო 1913 წლისათვის ეს რიცხვი შემცირდა 548 504 რუბლამდე, აქედან ჩანს, რომ ბიუჯეტი ყოველწლიურად უფრო მცირდებოდა,

1913 წელს კი ქალაქის თვითმმართველობის დაფინანსებით გაიხსნა კიდევ ერთი ბიბლიოთეკა.

XX საუკუნის დასაწყისში პუბლიცისტიკა ახალ საფეხურზე აიყვანეს მემედ და ჰაიდარ აბაშიძეებმა.

ბათუმის თვითმმართველობის ბიუჯეტიდან გამოყოფილი თანხა განათლების მიმართულებით: 1908 წელს შეადგენდა 200 რუბლის, 1911 წელს 300, ხოლო 1914 წლისათვის ისევ 200 რუბლი. ამით კარგად ჩანს, რომ არც თუ ისე დიდი თანხები იყო ბათუმის თვითმმართველობის ბიუჯეტში ამ მიმართულებისათვის გამოყოფილი, მიუხედავად სიმწირისა, მაინც ძალიან დიდი როლი ითამაშა ყოველივე ზემოხსენებულმა ბათუმის კულტურისა თუ განათლების პროგრესირების საქმეში.

დასკვნები

ბათუმის თვითმმართველობის ჩამოყალიბების პროცესში უმნიშვნელოვანესი როლი უჭირავს იმ მოვლენებს, რომლებიც წინ უძღოდა თვითმმართველობის შექმნას, საინტერესო და საყურადღებოა, როგორ ვითარდებოდა ბათუმი თვითმმართველობის მიღებამდე და რა როლი შეასრულა მან ბათუმის განვითარების საქმეში.

XIX საუკუნის 70-იან წლები ძალიან მნიშვნელოვანი პერიოდი აღმოჩნდა ჩვენი ქვეყნის მომავლისათვის. ეს არის პერიოდი, როცა სამხრეთ-დასავლეთ საქართველო ოსმალეთის იმპერიის შემადგენლობაშია, ხოლო დანარჩენი საქართველო რუსეთის იმპერიის პოლიტიკურ საზღვრებშია მოქცეული. რუსეთ-ოსმალეთს შორის საკმაოდ დაძაბული პოლიტიკური ვითარება იყო, მაგრამ ამ პროცესების საბოლოოდ ჩიხში შესვლისა და 1877 წელს ომის გამოცხადების მიზეზად იქცა ბოსნია და ჰერცეგოვინის აჯანყება, რომლის ღია მფარველად რუსეთი გვევლინება. ამ ქმედებას მოჰყვა, ოსმალეთის გაღიზიანება რუსეთის მიმართ, რამაც საბოლოოდ ომამდე მიიყვანა. რუსეთ-ოსმალეთის ომის ქართველებისთვის, არ ყოფილა ჩვეულებრივი ომი, ეს იყო მათთვის ერთადერთი ხსნა, რომ სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ბედი, სამომავლოდ ქვეყნის სასარგებლოდ გადაწყვეტილიყო. სწორედ, ამიტომ დიდის ძალისხმევითა და მონდომებით ჩაერთო ქართველები აღნიშნულ ომში, ომში რომელიც ჩვენთვის სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანი იყო. რუსეთის გამარჯვება პირდაპირ ნიშნავდა სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს განთავისუფლების საკითხს.

რუსეთ-ოსმალეთის ომში, აშკარა რუსეთის იმპერიის უპირატესობით მიმდინარეობდა და შედეგიც შესაბამის დადგა. 1877-1877 წწ რუსეთ-თურქეთის ომის, რუსეთის გამარჯვებით დასრულდა. ეს კი ნიშნავდა იმას, რომ სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ბედი უკვე გადაწყვეტილი იყო.

სან-სტეფანოს ზავით, მიღებულ იქნა და დადგინა ის საზღვრები, რაც ოსმალეთის იმპერიის შემადგენლობიდან უნდა გადასულიყო რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში, სადაც, რათქმაუნდა შედიოდა საქართველოს სამხრეთ-დასავლეთ ნაწილიც.

სან-სტეფანოს საზავო პირობებზე მუშაობდა 7 სახელმწიფო: რუსეთი, ოსმალეთი, ინგლისი, გერმანია, ავსტრია-უნგრეთი, საფრანგეთი და იტალია. რუსეთის ეს გამარჯვება ევროპისათვის ვერ გახდა სახარბიელო, ვინაიდან აქ შედიოდა ისეთი სტრატეგიული, ეკონომიკური მნიშვნელობის ადგილი-ბათუმი. ბათუმის საკითხმა გამოიწვია კონფერენციის წევრებს შორის ვნებათა ღელვა, საბოლოოდ კი მივიდნენ კონსესუსამდე, რომლის მიხედვითაც, ბათუმი უნდა გადაცემოდა რუსეთს, როგორც პორტო-ფრანკო. ვინაიდან, ამით მათი ინტერესებიც იქნებოდა გათვალისწინებული და თავიდან აირიდებდნენ რუსეთის უფრო მეტად გაძლიერებას, ვინაიდან ეს მათ დიდი დარტყმას მიაყენებდა.

1878 წლის 25 აგვისტოს ბათუმი დაიკავა ქართველმა და რუსმა მხედრობამ, ოსმალეთმა კი დევრიშ-ფაშას მეთაურობით აჭარა დატოვა. აჭარა დაუბრუნდა დედა სამშობლოს, რაც ძალიან დიდი ვნებათა ღელვისა და სიხარულის მიზეზი გახდა. დიდი სიხარულითა და აღტაცებით შეხვდნენ ამ ისტორიულ მოვლენას მოწინავე ქართული საზოგადოება.

1878 წლის 20 ოქტომბერს ქალაქში შევიდა პორტო-ფრანკოს რეჟიმი და მან იარსება 1886 წლის 27 ივნისამდე, ვიდრე იგი არ გაუქმდა რუსეთის იმპერატორ ალექსანდრე III-ის სპეციალური ბრძანებულებით. თავისუფალი სავაჭრო ნავსადგურის არსებობამ ბათუმში გამოიწვია ვაჭრობის სწრაფი აღმავლობა, რაც გახდა ქალაქის მთელი ეკონომიკური დაწინაურების საფუძველი. ამას მალე დაემატა ისიც, რომ ბათუმის გახდა ბაქოს ნავთობის ექსპორტის ძირითადი ცენტრი, რამაც განაპირობა სარკინიგზო ხაზის გაყვანა, რომელმაც ბათუმი დააკავშირა ბაქოსთან. რის შემდეგაც, რამდენჯერმე გაიზარდა ბათუმიდან ექსპორტის წილი. ბათუმიდან მსოფლიო ბაზრებზე ექსპორტის მაჩვენებელმა 1884 წელს 3.745.653 ფუთი ნავთობპროდუქტი, ხოლო 1893 წელს 55.397.994 ფუთი შეადგინა. მიუხედავად იმისა, რომ პორტო-ფრანკოს რეჟიმს თან ახლდა მახინჯი ნაკლოვანებები, უნდა აღინიშნოს, რომ ბათუმის განვითარების საქმეში უმთავრესი როლი შეასრულა.

1879 წლის 3 თებერვალს რუსეთ-ოსმალეთს შორის გაფორმდა შეთანხმება, რომლითაც განისაზღვრა დრო, საკუთარი ადგილებიდან ასახლების და ოსმალეთში გადასახლების. 1879 წლის 3 თებერვლიდან იწყება, მუჰაჯირობის პროცესი. გადასახლების დრო განისაზღვრა 3 წლით, 1882 3 თებერვალი. ეს პროცესი ძალიან მტკივნეული აღმოჩნდა სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოსთვის და არა მარტო მათთვის. მასიურად დაიწყო მოსახლეობის გადასახლების პროცესი, რომელიც ორივე ქვეყნის ინტერესებში შედიოდა. რუსეთს, სურდა გამოთავისუფლებული მიწების სათავისოდ გამოყენება, ოსმალეთს კი, მოსახლეობის რუსეთის წინააღმდეგ. მიუხედავად პროპაგანდისა და დიდი ძალისხმევისა, აქ უფრო ოსმალეთი აქტიურობდა, აჭარა არ დაუტოვებია იმდენს ადამიანს, რა მოლოდინიც იყო, ვინაიდან აქტიურად მუშაობდნენ ადგილობრივი მოსახლეობის გადასარწმუნებლად, ქართული ინტელიგენცია. სანამ ბათუმის რუსეთის შემადგენლობაში გადავიდოდა, მისი ეკონომიკა ძალიან დაბალ დონეზე იდგა, ბათუმის ეკონომიკის განვითარებისათვის სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანი იყო ნავსადგურის მშენებლობა და სარკინიგზო გზის გაყვანა, რამაც საკუთრივ შედეგიც გამოიღო.

1879 წლის 20 სექტემბრს კავკასიის მეფისნაცვლის, მიხეილ ნიკოლოზის ძის ხელმოწერილი დოკუმენტით, დაადასტურა ბათუმის ოლქის შექმნა. ბათუმის ოლქი სამ ოკრუგად დაიყო:

1. ბათუმის ოკრუგი-ბათუმის, კინტრიშისა და გონიოს უბნები.
2. ართვინის ოკრუგი-არტანუჯის, აღთვინისა და შავშეთის უბნები.
3. აჭარის ოკრუგი- ზემო აჭარის, ქვემო აჭარისა და მაჭახლის უბნები

ვინაიდან ბათუმის ოკრუგი ცალკე ერთეულად იქნა გამოყოფილი, ამ ყველაფერს თავისი ახსნა მოუძებნეს შორეულ რუსეთში, ამის მიზნად ორი მიმართულება გამოყო, ჯერ ის, რომ ხელს შეუშლიდა აჭარის საქართველოსთან შერწყმისა და მეორე, ამით ხელისუფლება აჭარის კოლონიზაციის პროცესს უფრო დააჩქარებდა.

ნავთობის ექსპორტი ყოველდღიურად იზრდებოდა, რაც პირდაპირ აისახებოდა ეკონომიკურ განვითარებაზე. თუ 1884 წლის მონაცემებით ბათუმის ნავსადგურიდან გატანილი ნავთობპრუდუქტების ხვედრითი წილი 3.745.653 ფუთა იყო, 1893 წლის

მონაცემებით ეს ციფრი გაიზარდა 55.397.994 ფუთამდე, ხოლო 1902 წლისათვის მიაღწია 78.338.800 ფუთას.

აჭარის რეგიონის განვითარების საქმეში ძირითადი წილი სწორედ ბათუმზე მოდიოდა. ამაზე მოწმობს ბათუმის ნავსადგურის ტვირთბრუნვა. თუ 1878 წლისათვის ტვირთბრუნვა 500.000 ფუთას არ აღემატებოდა, 1899 წელს ეს ციფრი 90.000.000 ფუთამდე გაიზარდა, ხოლო 1903 წლისათვის ამ ციფრმა 107.700.00 ფუთას მიაღწია.

აღსანიშნავია ის ფაქტიც, რომ აჭარა არანაკლებ მდიდარი იყო სასოფლო-სამეურნეო რესურსის კუთხითაც. მიუხედავად ცარიზმის კოლონიური პოლიტიკისა, რაც ნაწილობრივ აფერხებდა სოფლის-მეურნეობის განვითარებას, მაინც დიდი იყო მისი როლის რეგიონის ეკონომიკური განვითარების საქმეში. ძირითადი სოფლის-მეურნეობის საქმიანობას წარმოადგენდა: მარცვლეული კულტურების მოყვანა, მევენახეობა, მეთამბაქოეობა, მეხილეობა, მესაქონლეობა, მეფუტკრეობა.

XIX საუკუნის 90-იანი წლებიდან აჭარის შავიზღვისპირა ზოლში, აქტიურად იწყება სუბტროპიკული კულტურების მოშენება, რითაც განსაკუთრებით დაინტერესებული იყო რუსეთის იმპერია და არც ძალისხმევას იშურებდა, ამ მიმართულებით განვითარების საქმეში. 1895 წლიდან ჩაქვში საუფლისწულო მამულების მოწყობას ჩაეყარა საფუძველი.

1886 წლამდე ბათუმის მაცხოვრებელთა რაოდენობა შეადგენდა 14 408, ხოლო 90-იან წლებში მოსახლეობამ 28 508 მიაღწია. მათ შორის, გაჩნდა ვაჭართა და მრეწველთა შეძლებული მრავალრიცხოვანი ფენა. ბათუმის მაცხოვრებელთა მაღალი ფენისათვის მიუღებელი ხდებოდა ის პოლიციური მმართველობა, რაც მანამდე იყო ბათუმში დამკვიდრებული. აქედან გამომდინარე, 1885 წელს ბათუმის მოსახლეობის წარმომადგენლებმა თხოვნით მიმართა კავკასიის მმართველობას საქალაქო თვითმმართველობის შემოღების თაობაზე. რამდენიმე წლიანი განხილვის და მსჯელობის შემდეგ, 1888 წლის 28 აპრილს ბათუმს მიენიჭა თვითმმართველი ქალქის სტატუსი. მიუხედავად იმისა, რომ ბათუმს მიენიჭა თვითმმართველი ქალაქის სტატუსი, გარკვეული შეზღუდვებით. თუნდაც ქალქის თავის თანამდებობაზე გავრონსკის კანდიდატურით, ვინაიდან ის იყო რუსეთის იმპერიის მხრიდან მიღებული. 1894 წლიდან ბათუმის ქალაქის თავის თანამდებობას იკავებს ლუკა ასათიანი, რომელსაც უკვე გამოცდილება ქონდა, ის

ქალაქს სათავეში 1901 წლამდე ედგა. 1902 წლიდან კი ამ პოზიციას იკავებს ივანე ანდრონიკაშვილი.

მიუხედავად ბიუჯეტის სიმწირისა, ბათუმის თვითმმართველობა აქტიურად იყო ჩართული საგანმანათლებლო მიმართულებითაც. რათქმაუნდა პრიორიტეს წარმოადგენდა, ქალაქის კეთილმოწყობა, ნავსადგურის კეთილმოწყობა, ინფრასტრუქტურის კეთილმოწყობა, მაგრამ ბიუჯეტის შესაბამისად ხდებოდა კულტურული და საგანმანათლებლო მიმართულებების დაფინანსებაც. თვითმმართველობის ფარგლებში და მისი ხელშეწყობით გაიხსნა არაერთი სკოლა და ბიბლიოთეკა.

მიუხედავად ქალაქის სწრაფი განვითარებისა, ეს არ ეხებოდა ქალაქის დაბალ ფენას. სწორედ ამით იყო მუშათა უკმაყოფილებაც გამოწვეული, რაც შემდგომ ეროვნულ მოძრაობაში გადაიზარდა. მალევე ბათუმი იქცა მუშათა რევოლუციური მოძრაობის მნიშვნელოვან ცენტრად.

1902 წლის 31 იანვარს მუშაობა შეწყვიტეს მანთაშევის ქარხნის მუშებმა, პროცესები მალე შეიცვალა და გასცდა მუშათა საყოველთაო გაფიცვას, ის ფაქტიურად მთელ ქალაქს მოედო. 1902 წლის 9 მარტს მუშათა გაფიცვის დასარბევად გამოსულმა ჯარმა დაიწყო ძალის გამოყენება, ამ შეტაკებას მოჰყვა დაშავებულებიც. დაიჭრა 54 ადამიანი და დაიღუპა 16. მიუხედავად მარცხისა, ეს მოვლენები გახდა ბიძგი ბათუმში პოლიტიკური თვითშეგნების ამაღლებასა. ამიტომ აღინიშნებოდა 9 მარტი, როგორც მუშათა სოლიდარობისა და პოლიტიკური თავისუფლებისათვის ბრძოლის დღე. მუშათა ეროვნული თვითშეგნების ამაღლების საქმეში უდიდესი წვლილი აქვს „წერა-კითხვის“ გამავრცელებელ საზოგადოებას.

მიუხედავად იმისა, რომ XX დასაწყისში ბათუმის ეკონომიკა რეგრეს განიცდის, მნიშვნელოვანი და საყურადღებოა ის ფაქტი, რომ სწორედ მაშინ იჩენს თავს და იწყებს აქტიურ მუშაობას ეროვნული მოძრაოა. ბათუმში, და მის შემოგარენში იხსნება სკოლები, ბიბლიოთეკები, სამკითხველოები, აქტიურად ითარგმნება წიგნები, ეს ყველაფერი კი გახლდა იმის წინა პირობა, რომ XX საუკუნის დასაწყისი, იქცა ბათუმისათვის კულტურული თვალსაზრისით, გარდამტეხი პერიოდი, რომლის კვალიც დღესაც აქვს შემორჩენილი ჩვენს ქალაქს.

სწორედ ასეთი მდგომარეობა იყო XX საუკუნის დამდეგს ბათუმის ოლქში, რთული, მძიმე, მაგრამ ამასთანავე საინტერესო, შეიძლება თამამად ითქვას, რომ ბათუმის თვითმმართველობიდან მოყოლებული 1914 წლის ჩათვლით პერიოდი ბათუმის ისტორიისათვის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მონაკვეთია, ვინაიდან ორმა ათწლეულმა წელმა ძირეულად შეცვალა რეგიონის მნიშვნელობა და როლი.

ბათუნა დუმბადის

გამოვეყნებული სამეცნიერო ნაშრომები:

1. საქალაქო თვითმმართველობის გამოცხადება ბათუმში, აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის განათლების, კულტურისა და სპორტის სამინისტროს საქვეუწყებო დაწესებულება-საარქივო სამმართველო. საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია სამხრეთ-დასავლეთ საქართველო (ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია) IX. ბათუმი, 5-6.12.2019, გვ 216-219.
2. პორტო-ფრანკოს როლი ბათუმის განვითარებაში, საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტრო, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტი, კონსტანცას ოვიდიუსის უნივერსიტეტი სამი მსოფლიო მონოთეისტური რელიგიის და კანონიკური სამართლის შესწავლისა და კვლევის ცენტრი (იუდაიზმი, ქრისტიანობა, ისლამი) XI. ბათუმი, 27-28.05.2021, გვ 61-65.
3. ბათუმის ეკონომიკური განვითარება 1888-1905 წლებში, ქუთაისის ილია ჭავჭავაძის სახელობის საჯარო ბიბლიოთეკა, სამეცნიერო ჟურნალი „წელიწდეული“. XII. ქუთაისი, 24-25.10.2020.